

Ana STRANJANČEVIĆ*

ANALIZA PROMETA TURISTA U CRNOJ GORI U PERIODU OD 1980. GODINE DO DANAS

Sažetak: U radu su prikazane karakteristike turističkog prometa na području Crne Gore koje podrazumevaju obim i strukturu dolazaka i noćenja domaćih i stranih turista u periodu od 1980. do 2011. godine, uz detaljnu analizu i poređenje ostvarenih pokazatelja turističkog prometa tokom poslednje tri godine posmatranog perioda.

Kontinuirani rast turističkog prometa u Crnoj Gori beleži se u periodu od 1980. do rekordne 1987. godine kada je ostvareno čak 1.282.000 dolazaka i 10.823.900 noćenja, od čega 34% (3.763.700) stranih noćenja. Taj izuzetno povoljan trend zaustavljen je početkom devedesetih godina zbog poznatih političkih događaja, koji su nastali raspadom bivše Jugoslavije. Kreiranje novog imidža Crne Gore kao turističke destinacije umnogome je doprinelo povratku turističke tražnje. Imajući u vidu dinamiku razvoja međunarodnog turizma u periodu od 1995. do 2008. godine, prosečna godišnja stopa rasta broja turista iznosila je 3,8% (Unković, Zečević 2011), dok je u Crnoj Gori u istom periodu ta stopa bila znatno viša i iznosila je 6,51%.

Razmatranje karakteristika turističkog prometa ostvarenog 2011. godine podrazumeva analizu distribucije turističkog prometa tokom godine, koja pokazuje sezonski karakter turizma u Crnoj Gori; strukturu noćenja prema vrstama objekata za smeštaj, gde najveće učešće zauzimaju komplementarni vidovi smeštaja, što je u suprotnosti sa održivim razvojem turizma; te strukturu prema izvorima tražnje, u okviru koje gotovo polovinu čine domaći i turisti iz regiona.

Poseban deo rada čini analiza učešća Crne Gore u ukupnom međunarodnom turističkom prometu, te prognoze kretanja turističkog prometa u Crnoj Gori za period od 2011. do 2021. godine. Turistička privreda u Crnoj Gori tokom poslednje decenije beleži kontinuiran rast kako u broju dolazaka tako i u broju noćenja domaćih i stranih turista. Ovaj pozitivan trend odražava se i na porast udela turizma u BDP-u i zaposlenosti stanovništva (direktnoj i indirektnoj). Udeo Crne Gore u međunarodnom turizmu je u periodu od 2006. do 2010. godine porastao sa 0,71 na 0,84%.

Ključne reči: *promet turista, trendovi, Crna Gora*

* Dr Ana Stranjančević, Univerzitet u Novom Sadu, Univerzitet Mediteran

1. UVOD

Tokom nekoliko posljednjih decenija na globalnom turističkom tržištu javlja se veliki broj novih receptivnih turističkih destinacija, koje zajedno sa već tradicionalno turistički razvijenim regionima sveta čine da turizam predstavlja jednu od vodećih svetskih industrija današnjice.

Crna Gora, zahvaljujući raznovrsnim i veoma dobro očuvanim prirodnim karakteristikama, velikom bogatstvu kulturno-istorijskih znamenitosti i drugim vrednostima, predstavlja jednu od najatraktivnijih receptivnih turističkih destinacija u Evropi. Turizam predstavlja najperspektivniju privrednu granu u Crnoj Gori, a njegov budući razvoj podstaci će i dalji ukupni privredni razvoj zemlje, pre svega zahvaljujući multiplikovanim efektima potrošnje stranih turista, izvozom posredstvom turizma, tzv. „nevidljivim izvozom”, te poboljšanjem platnog bilansa.

Pozicija koju Crna Gora trenutno ima na međunarodnom turističkom tržištu ne odgovara strateškim planovima razvoja ove privredne delatnosti, a potencijali za razvoj turizma kojima raspolaže ovaj prostor omogućavaju znatno viši nivo turističke tražnje, odnosno veći udeo Crne Gore u ukupnom međunarodnom turističkom prometu.

Karakteristike turističkog prometa koje podrazumavaju obim i strukturu dolazaka i noćenja domaćih i stranih turista na području Crne Gore analizirane su u periodu od 1980. do 2008. godine. Izvršena je analiza i poređenje ostvarenih pokazatelja turističkog prometa tokom poslednje tri godine posmatranog perioda (2009–2010–2011.). Analiza karakteristika turističkog prometa ostvarenog 2011. godine pokazuje distribuciju turističkog prometa tokom godine, strukturu noćenja prema vrstama objekata za smeštaj i prema izvorima tražnje, kao i učešće Crne Gore u ukupnom međunarodnom turističkom prometu. Posebno poglavlje se odnosi na prognoze kretanja turističkog prometa u Crnoj Gori za period od 2011. do 2021. godine.

2. ANALIZA PROMETA TURISTA U CRNOJ GORI U PERIODU OD 1980. DO 2008. GODINE

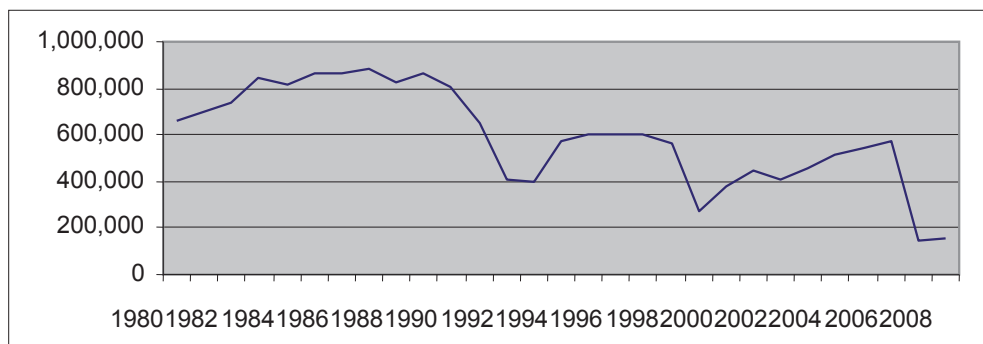
Analiza ostvarenog prometa turista u Crnoj Gori u periodu od 1980. do 2008. godine obuhvata kvantitativne podatke o broju dolazaka i noćenja domaćih i stranih turista u posmatranom periodu i kvalitativnu analizu razloga koji su uzrokovali ovakva kretanja turističkog prometa. Turistički promet u Crnoj Gori u periodu od 1980. do 2008. godine prikazan je u Tabeli 1.

Tabela 1. Ostvareni turistički promet u Crnoj Gori, period 1980–2008. godine

Godina	Posetioci			Noćenja		
	Ukupno	Domaći	Strani	Ukupno	Domaći	Strani
1980.	874.100	655.600	218.500	7.298.700	5.569.600	1.729.100
1981.	924.400	699.700	224.700	7.468.600	5.700.600	1.767.900
1982.	944.000	742.200	201.800	7.595.700	5.961.600	1.634.100
1983.	1.064.200	840.800	223.400	8.804.200	6.887.000	1.917.200
1984.	1.117.300	818.300	299.000	9.147.100	6.628.100	2.519.000
1985.	1.241.900	863.200	378.700	10.513.500	7.105.100	3.408.400
1986.	1.238.200	861.200	377.000	10.692.200	7.085.100	3.607.100
1987.	1.282.000	879.600	402.400	10.823.900	7.060.200	3.763.700
1988.	1.189.200	828.800	360.400	10.011.300	6.661.400	3.349.900
1989.	1.192.100	861.400	330.700	9.945.200	6.915.500	3.029.700
1990.	1.112.744	808.132	304.612	9.352.829	6.423.067	2.929.762
1991.	684.687	652.724	31.963	5.042.893	4.757.906	284.987
1992.	413.592	404.741	8.851	2.752.844	2.707.959	44.885
1993.	423.472	402.886	20.586	3.235.609	3.094.624	140.985
1994.	603.081	576.847	26.234	4.383.533	4.206.595	176.938
1995.	624.878	601.491	23.387	4.215.689	4.054.627	161.062
1996.	657.539	603.322	54.217	4.602.624	4.229.152	373.472
1997.	663.270	603.921	59.349	4.806.573	4.378.065	428.508
1998.	622.036	566.852	55.184	4.558.110	4.175.649	382.461
1999.	297.905	270.019	27.886	2.034.634	1.879.202	155.432
2000.	448.106	374.547	73.559	3.185.153	2.750.794	434.359
2001.	555.040	446.232	108.808	4.011.413	3.322.984	688.429
2002.	541.699	405.539	136.160	3.689.504	2.777.595	911.909
2003.	599.430	457.643	141.787	3.976.266	3.060.528	915.738
2004.	703.484	515.424	188.062	4.561.094	3.337.247	1.223.847
2005.	820.457	548.452	272.005	5.211.847	3.628.337	1.583.510
2006.	953.928	576.130	377.798	5.936.270	3.740.179	2.196.091
2007.	1.133.432	149.294	984.138	7.294.530	851.045	6.443.485
2008.	1.187.492	156.667	1.030.825	7.783.280	828.525	6.964.755

Izvor: Podaci NTO CG, na osnovu MONSTAT izveštaja

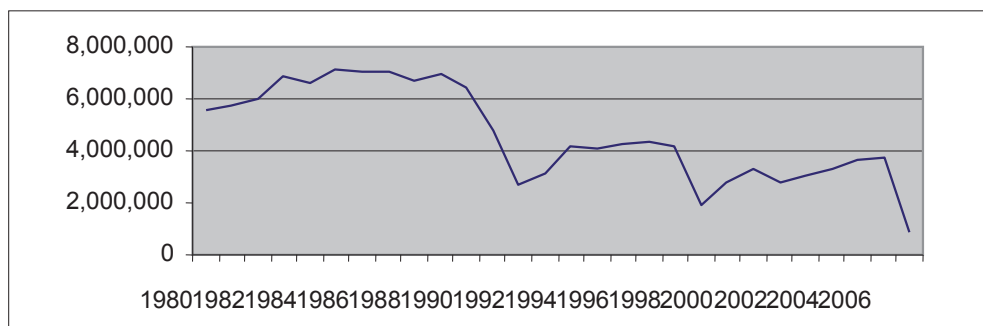
Kontinuirani rast turističkog prometa u Crnoj Gori beleži se u periodu od 1980. do rekordne 1987. godine, kada je ostvareno čak 1.282.000 dolazaka i 10.823.900 noćenja, od čega 34% (3.763.700) stranih noćenja. Prosečna dužina boravka tokom najbolje godine u turizmu Crne Gore bila je 8,44 dana, sa nešto dužim boravkom stranih – 9,35 dana, u odnosu na domaće turi-

Grafikon 1. Broj dolazaka domaćih turista u periodu 1980–2008. godine
(Izvor: Podaci NTO CG, na osnovu MONSTAT izveštaja)

ste – 8,03 dana. Približno isti nivo dolazaka i noćenja turista održao se i tokom naredne tri godine, zaključno sa 1990. godinom.

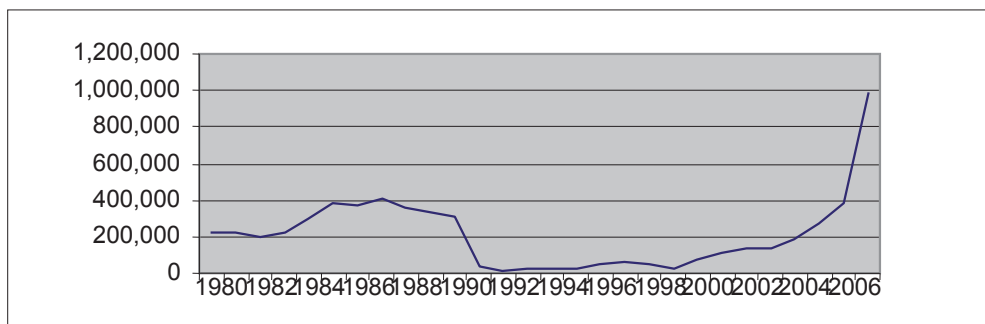
Taj izuzetno povoljan trend zaustavljen je početkom devedesetih godina zbog poznatih političkih događaja, koji su nastali raspadom bivše Jugoslavije. Nagli pad turističkog prometa, posebno inostranog, 1991. godine uzrokovao je ratnim zbivanjima na teritoriji nekadašnje zajedničke države. Do prekidanja turističkih kretanja inostrane turističke tražnje dolazi 1992. godine, uvođenjem sankcija Saveta bezbednosti UN 1992. godine.

Grafikon 2. Broj noćenja domaćih turista u periodu 1980–2008. godine
(Izvor: Podaci NTO CG, na osnovu MONSTAT izveštaja)

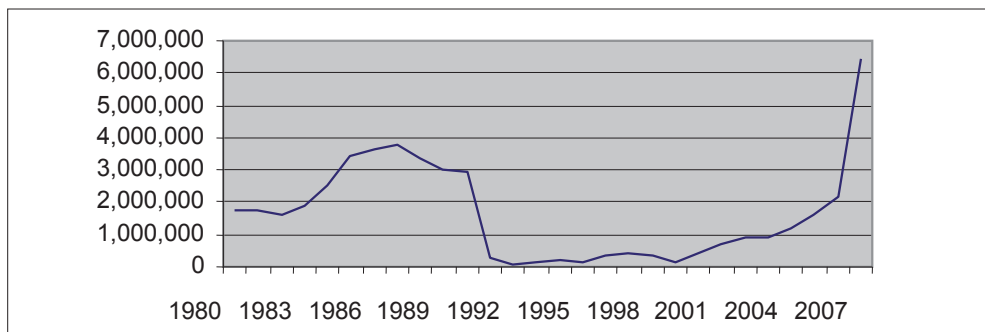
Godine 1991. ostvareno je samo 9,72% noćenja stranih turista ostvarenih godinu dana ranije. Tako nizak nivo turističkog prometa, sa neznatnim promenama, održao se sve do 1996. godine, kada se primećuju prve naznake boljih dana za crnogorski turizam.

Postepenom stabilizacijom situacije nakon raspada bivše Jugoslavije, formiranjem zasebnih država i delimičnim oporavkom od perioda sankcija, omogućena su ponovna turistička kretanja. Međutim, na povratak turističke tražnje u Crnu Goru trebalo je da se čeka nekoliko godina.

Grafikon 3. Broj dolazaka stranih turista u periodu 1980–2008. godine
(Izvor: Podaci NTO CG, na osnovu MONSTAT izveštaja)

Kreiranje novog imidža Crne Gore bio je ključni potez za ponovno približavanje turističke klijentele, pre svega inostrane. Tako je, prema Đurašević (2007), 1992. godine, neposredno pred uvođenje sankcija, najpre ustanovljen logotip, znak ili ime crnogorskog turizma pod nazivom „Montenegro”, koji je zajedno sa ostalim brojnim propagandnim sredstvima znatno doprineo ponovnom približavanju destinacije „Montenegro” svesti novih potrošača na inostranim tržištima. Međutim, na otvaranje tržišta može da se računa tek dolaskom velikih organizatora putovanja. Tako se ozbiljniji povratak organizo-

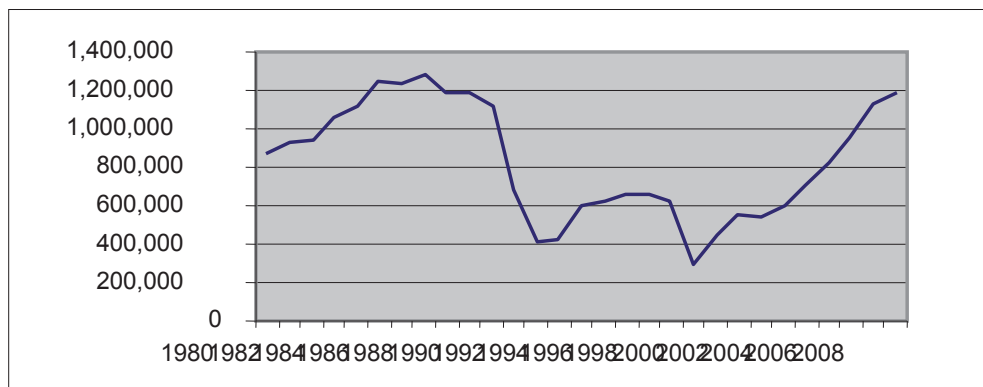
Grafikon 4. Broj noćenja stranih turista u periodu 1980–2008. godine
(Izvor: Podaci NTO CG, na osnovu MONSTAT izveštaja)

vanog turističkog prometa u Crnu Goru dogodio 1996. godine, kada je „Nekermann” Crnu Goru ponovo uvrstio u svoj katalog. „TUI” je to uradio tek 2000. godine od kada su, može se reći, turoperatora u zapadnoj Evropi počeli ponovo da računaju na Crnu Goru kao turističku destinaciju.

Povratak ova dva najznačajnija turoperatora na tržište Crne Gore uslovio je gotovo trostruki rast inostranog turističkog prometa sa 161.062 1995. na 373.472 noćenja 1996. godine i sa 155.432 1999. na 434.359 noćenja 2000. godine.

Nagli rast broja stranih i istovremeno veliki pad broja domaćih turista u 2007. u odnosu na 2006. godinu prouzrokovan je time što su turisti iz Srbije, nakon sticanja nezavisnosti Crne Gore u maju 2006. godine, evidentirani kao strani turisti.

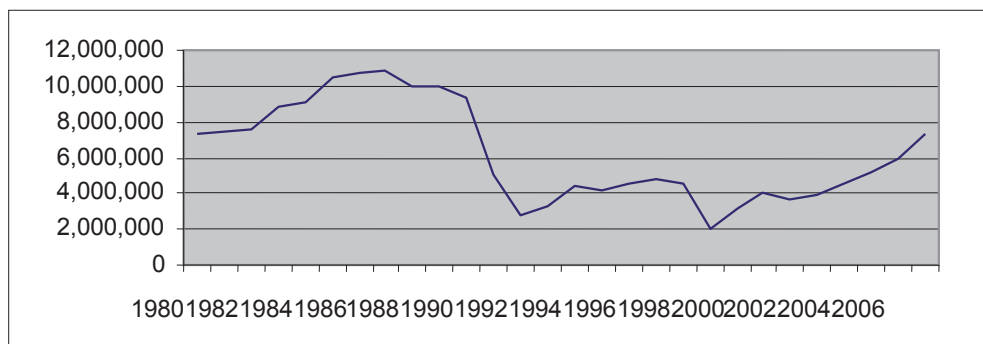
Crna Gora je u 2006. godini ostvarila turistički promet od 953.928 dolazaka turista i 5.936.270 noćenja, što je u poređenju sa zlatnom godinom crnogorskog turizma, 1987. (10.823.900 noćenja), značilo ostvarenje tek 54,84%, dok je taj udeo 2007. bio 67,40%, odnosno 2008. godine 71,9%.

Grafikon 5. Ukupan broj dolazaka turista u periodu 1980–2008. godine
(Izvor: Podaci NTO CG, na osnovu MONSTAT izveštaja)

Dakle, nakon turbulentnog perioda devedestih godina, perioda izolacije i potpunog nestanka inostranog tržišta, evidentan je postepen rast turističkog prometa, što je povoljan pokazatelj daljeg razvoja strateški najvažnije privredne grane Crne Gore.

Poredeći pokazatelje kretanja međunarodnog turističkog prometa na globalnom nivou sa situacijom u Crnoj Gori, uočljiva je znatno viša stopa rasta u Crnoj Gori. Naime, imajući u vidu dinamiku razvoja međunarodnog turiz-

Grafikon 6. Ukupan broj noćenja turista u periodu 1980–2008. godine
(Izvor: Podaci NTO CG, na osnovu MONSTAT izveštaja)

ma u periodu od 1995. do 2008. godine, prosečna godišnja stopa rasta broja turista iznosila je 3,8% (Unković, Zečević 2011), dok je u Crnoj Gori u istom periodu ta stopa znatno viša – 6,51% (proračun autora).

3. ANALIZA PROMETA TURISTA U CRNOJ GORI U PERIODU OD 2009. DO 2011. GODINE

U strukturi noćenja po vrstama turističkih mesta u 2009. i 2010. godini, najviše noćenja zabeleženo je u primorskim mestima (čak 95,93, odnosno 95,96%). Planinska mesta sa 1,31, odnosno 1,54% (1,5%) su na drugom mestu prema ostvarenom broju noćenja. Gotovo isti udeo noćenja zabeležen je i u glavnom gradu (1,37, odnosno 1,41%). Zatim slede ostala turistička mesta sa 1,35, odnosno 1,05% i ostala mesta sa samo 0,026, odnosno 0,024% ostvarenih noćenja. Očigledna je dominantna pozicija primorskog regiona. Planinski deo Crne Gore, iako raspolaže izvanrednim prirodnim resursima za razvoj turizma, ostvaruje veoma nizak nivo prometa. Neophodno je raditi na izgradnji infrastrukture, receptivne i komunikacione, zatim na osmišljavanju kvalitetnog turističkog proizvoda i njegovoj adekvatnoj promociji. Jedino na taj način bi se mogli privući turisti u planinski region, čime bi se postepeno ublažavao debalans koji postoji između relativno razvijenog juga i još uvek nedovoljno razvijenog severa Crne Gore.

U Tabeli 2 prikazan je regionalni raspored noćenja ostvarenih u 2009. i 2010. godini na prostoru Crne Gore.

U Tabeli 3 prikazan je broj dolazaka i noćenja domaćih i stranih turista u Crnoj Gori tokom tri poslednje godine i izračunata je prosečna dužina boravka domaćih i stranih turista u tom periodu.

Tabela 2. Regionalni raspored noćenja turista u Crnoj Gori

Noćenja/godina	2009.	2010.
Glavni administrativni centar	103.464	112.569
% udeo	1,37%	1,41%
Primorska mesta	7.244.830	7.643.320
% udeo	95,93%	95,96%
Planinska mesta	99.500	123.151
% udeo	1,31%	1,54%
Ostala turistička mesta	102.208	83.896
% udeo	1,35%	1,05%
Ostala mesta	2.004	1.957
% udeo	0,026%	0,024%
Ukupno	7.552.006	7.964.893

Izvor: Republički zavod za statistiku Monstat, 2012.

Tabela 3. Broj dolazaka i noćenja domaćih i stranih turista

Dolasci/godina	2009.	2010.	2011.
Ukupno	1.207.694	1.262.985	1.373.454
Domaći	163.680	175.191	172.355
Strani	1.044.014	1.087.794	1.201.099
Noćenja/godina	2009.	2010.	2011.
Ukupno	7.552.006	7.964.893	8.775.171
Domaći	856.332	987.033	956.368
Strani	6.695.647	6.977.860	7.818.803
Dužina boravka/godina	2009.	2010.	2011.
Domaći	5,23	5,63	5,54
Strani	6,41	6,41	6,50
Prosečno	6,25	6,30	6,38

Izvor: Republički zavod za statistiku Monstat, 2012.

U Crnoj Gori u 2010. godini turisti su ostvarili 1.262.985 dolazaka, što je u odnosu na 2009. godinu povećanje od 4,6%. Ostvareno je 7.964.893 noćenja, od čega su 12,4% ostvarili domaći, a 87,6% strani turisti. Broj noćenja turista u 2010. godini u odnosu na 2009. godinu veći je za 5,5%. U strukturi noćenja stranih turista u 2010. godini, najviše noćenja ostvarili su turisti iz Srbije (31,5%), Rusije (15,3%), Bosne i Hercegovine (9,2%), Francuske (2,9%), Italije (2,5%), Albanije (2,4%), Mađarske (2,3%) (Monstat, Saopštenja za 2010. godinu).

U periodu od januara do decembra 2011. godine ostvareno je 1.373.454 dolazaka turista, što predstavlja povećanje od 8,7% u odnosu na isti period

prošle godine. Turisti su u ovom periodu ostvarili 8.775.171 noćenje, što je za 10,2% više u odnosu na isti period prošle godine. Broj noćenja domaćih turista manji je za 3,2%, dok je broj noćenja stranih turista viši za 12,0% (Monstat, Saopštenje za 2011. godinu).

U 2011. godini zabeležen je porast stranih turista koji su posetili Crnu Goru. Broj njihovih poseta porastao je za oko 11,3%, a realizovanih noćenja za oko 10,9%. Može se konstatovati da je sa gotovo svih emitivnih tržišta došlo do povećanja broja noćenja u odnosu na 2010. godinu, dok su najveće učešće u ukupno ostvarenim noćenjima imali turisti iz Srbije, Rusije, BiH, Slovenije, Nemačke i Francuske (podaci Ministarstva turizma CG).

Relevantan pokazatelj turističkog prometa je i dužina boravka turista. U posmatranom periodu (2009–2010–2011.) prosečna dužina boravka turista (domaćih i stranih zajedno) kretala se od 6,25 dana 2009, 6,30 2010. i 6,38 2011. godine. Dužina boravka domaćih turista kretala se oko 5,23, odnosno 5,63 i 5,54 dana, dok su strani turisti na Crnogorskom primorju u proseku boravili nešto duže: 6,41, odnosno 6,50 dana.

Tabela 4. Turistički promet ostvaren 1987. i 2011. godine

Dolasci/godina	1987.	2011.
Ukupno	1.282.000	1.373.454
Domaći	879.600	172.355
Strani	402.400	1.201.099
Noćenja/godina	1987.	2011.
Ukupno	10.823.900	8.775.171
Domaći	7.060.200	956.368
Strani	3.763.700	7.818.803
Dužina boravka/godina	1987.	2011.
Domaći	8,02	5,54
Strani	9,35	6,50
Prosečno	8,44	6,38

Izvor: Republički zavod za statistiku Monstat

U cilju analize dostignutog nivoa razvoja turizma u Crnoj Gori, urađeno je poređenje turističkog prometa koji je u Crnoj Gori ostvaren 2011. godine sa rekordnim prometom turista iz 1987. godine.

Crna Gora je u 2011. godini ostvarila turistički promet od 8.775.171 noćenja, što je u poređenju sa zlatnom godinom crnogorskog turizma 1987. predstavlja ostvarenje tek 81,07% noćenja. Međutim, broj dolazaka turista u 2011.

je porastao za 7,13% (sa 1.282.000 na 1.373.454) u odnosu na 1987. godinu. Viši nivo dolazaka turista u kombinaciji sa nižim nivoom ostvarenih noćenja u 2011. u odnosu na 1987. godinu, uzrokovan je kraćom prosečnom dužinom boravka turista u 2011. godini. Tako su turisti u proseku 1987. godine u Crnoj Gori boravili 8,44 dana, dok su 2011. godine, kao rezultat trenda rasta kraćih odmora, boravili 6,38 dana. Strani turisti su u odnosu na domaće, pokazali trend dužeg zadržavanja na destinaciji, 1987. boravili su prosečno 9,35 dana, a 2011. 6,50 dana, dok su domaći boravili 8,02 dana 1987, odnosno 5,54 dana 2011. godine.

4. ANALIZA KARAKTERISTIKA TURISTIČKOG PROMETA OSTVARENOG U CRNOJ GORI U 2011. GODINI

Karakteristike turističkog prometa tokom 2011. godine analizirane su na osnovu podataka koji izražavaju distribuciju turističkog prometa tokom godine, odnosno stepen izražene sezonalnosti turističke tražnje, zatim strukturu noćenja prema vrstama objekata za smeštaj i prema izvorima tražnje, odnosno zemljama porekla gostiju. U ovom delu rada dat je i osvrt na udeo Crne Gore u ukupnom međunarodnom turističkom prometu.

Distribucija turističkog prometa tokom godine. U Tabeli 5 prikazana je struktura noćenja turista prema mesecima u godini, kako bi se izvršila analiza sezonske koncentracije turizma u Crnoj Gori.

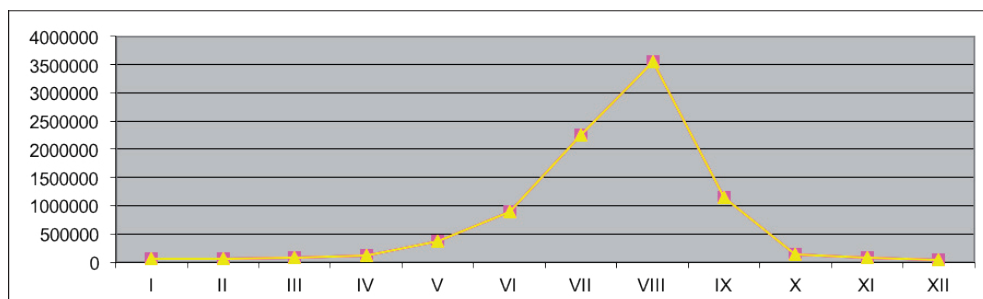
Tabela 5. Broj noćenja turista 2011. godine – raspodela prema mesecima u godini

Mesec	Broj noćenja
Januar	56.006
Februar	55.751
Mart	70.336
April	117.721
Maj	371.486
Jun	897.516
Jul	2.250.493
Avgust	3.556.078
Septembar	1.143.745
Oktobar	138.516
Novembar	71.170
Decembar	46.353
Ukupno	8.775.171

Izvor: Republički zavod za statistiku Monstat, 2012.

Kada je u pitanju vremenska strukturiranost turističke tražnje u Crnoj Gori, ona je visoko sezonalna. Špic letnje sezone i dalje čine meseci jul i avgust, kada se realizuje više od 66% ukupnog broja noćenja turista. Na zimske mesece pak od oktobra do maja, odlazi skromnih 6,33% noćenja.

Sezonalnost je još više izaržena na prostoru Crnogorskog primorja. Visoka sezonalnost turizma Crne Gore uzrokuje brojne probleme vezane za iskorišćenost kapaciteta i probleme vezane za radnu snagu (regrutovanje, obuka i sl.). Ohrabrujući podatak je da pojedini objekti visoke kategorije, pre svega ekskluzivni hoteli, na Crnogorskom primorju posluju tokom čitave godine. Prevazilaženje sezonalnosti turističkog prometa jedino je moguće postići osmišljavanjem kvalitetne i raznovrsne ponude koja bi mogla da privuče turiste tokom čitave godine. U cilju produžetka sezone, na prostoru Crnogorskog primorja neizbežan je razvoj različitih, od vremenskih prilika nezavisnih turističkih sadržaja za odabrane ciljne grupe. Distribucija noćenja turista prema mesecima u godini prikazana je i grafički.

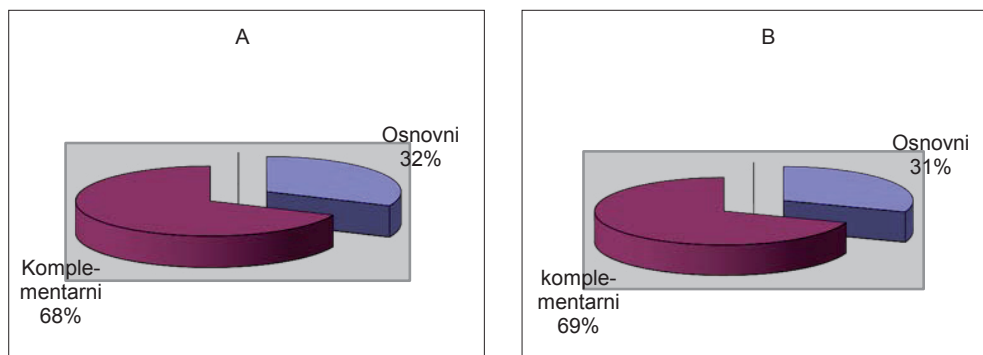
Grafikon 7. Broj noćenja turista u Crnoj Gori 2011. godine
– raspodela prema mesecima u godini

Struktura noćenja prema vrsti smeštajnih objekata. U Tabeli 6 prikazana je struktura noćenja domaćih i stranih turista prema vrstama smeštajnih kapaciteta.

Tabela 6. Broj noćenja turista u Crnoj Gori prema vrsti smeštaja u 2011. godini

Vrsta smeštajnih kapaciteta	Noćenja					
	Ukupno		Domaći		Strani	
Osnovni	2.767.379	32%	292.097	30,54%	2.475.282	31,65%
Komplementarni	6.007.792	68%	664.271	69,45%	5.343.521	68,34%
Ukupno	8.775.171	100%	956.368	100%	7.818.803	100%

Izvor: Republički zavod za statistiku Monstat, 2012. i proračun autora

Grafikoni 8 i 9. Struktura noćenja stranih (A) i domaćih (B) turista u Crnoj Gori prema vrsti smeštaja u 2011. godini

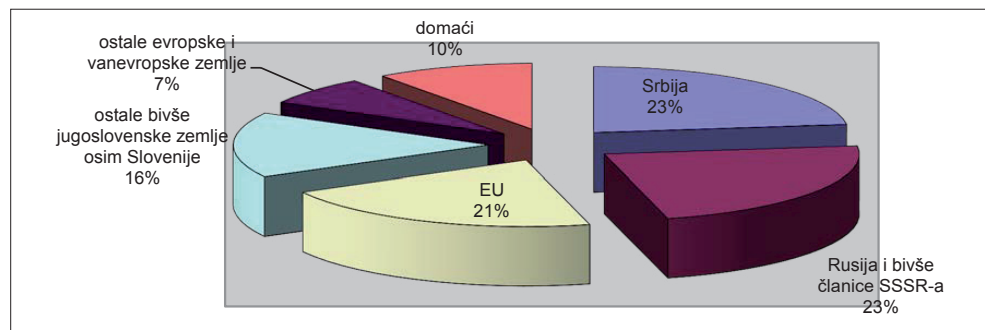
Analizom strukture noćenja prema vrsti smeštajnih kapaciteta vidi se da su gotovo dve trećine domaćih i stranih turista boravile u komplementarnim objektima smeštaja (privatnom smeštaju, kampovima, lečilištima, odmaralištima i planinarskim domovima), dok je tek svaki treći turista bio smešten u osnovnim kapacitetima (hotelima, pansionima, motelima, prenočištima, turističkim naseljima i gostionicama). Dominantnu ulogu privatnog smeštaja dodatno potvrđuje podatak Ministarstva turizma Crne Gore, prema kome su turisti u 2011. godini najviše boravili u privatnom smeštaju, te da je čak 54% ukupnih noćenja ostvareno u tom vidu smeštaja, dok je u hotelima ostvareno 32%.

Ovakva struktura noćenja je nepovoljna sa aspekta unapređenja crnogorskog turizma, budući da se najviši prihodi ostvaruju u osnovnim smeštajnim kapacitetima, posebno hotelima visoke kategorije. Neophodno je u budućnosti povećati udeo osnovnih kapaciteta izgradnjom novih i rekonstrukcijom i modernizacijom postojećih smeštajnih objekata, kako bi se stvorile pretpostavke za ravnomerniju raspodelu turističkog prometa prema vrstama smeštajnih kapaciteta.

Poređenjem učešća domaćih i stranih turista u raspodeli noćenja prema vrsti objekata za smeštaj, uočavaju se gotovo isti pokazatelji za obe grupe.

Međutim, uzimajući u obzir činjenicu da veliki udeo turista koji odmor provode u Crnoj Gori nije prijavljen, zbog izbegavanja plaćanja obavezne boravišne takse, te da najveći broj tih turista boravi u neregistrovanom privatnom smeštaju, odnos broja noćenja u osnovnim i komplementarnim kapacitetima je daleko nepovoljniji od ovog koji daje zvanična statistika.

Struktura noćenja prema izvorima tražnje. U okviru strukture noćenja turista prema zemlji porekla, jedna desetina odlazi na domaće turiste, dok je 9 od 10 turista inostranog porekla.

Grafikon 10. Struktura noćenja turista u Crnoj Gori prema zemlji porekla u 2011. (Obrada autora na osnovu podataka Ministarstva turizma)

Ako se posmatra pripadnost gostiju po osnovnim emitivnim regionima izvan Crne Gore, najveći udeo odlazi na turiste iz Srbije, 23% od ukupnog broja turista u Crnoj Gori. Ostale zemlje bivše Jugoslavije, izuzev Slovenije, zastupljene su sa 16%, a Rusija i bivše članice Sovjetskog Saveza sa 23%. Rast broja turista iz Rusije, prema Đurašević (2007), leži u činjenici da su državljani Rusije ključni akteri na polju direktnih investicija. Na turiste iz država članica Evropske unije odlazi oko 21%, a na ostale evropske i vanevropske zemlje dodatnih 7%.

Gruba analiza strukture noćenja prema emitivnim tržištima izgledala bi ovako: svaki deseti turista je sa domaćeg tržišta, četiri od deset turista iz bivše Jugoslavije, gotovo svaki treći turista je iz EU, ostalih evropskih ili vanevropskih zemalja i svaki peti iz Rusije i bivših članica Sovjetskog Saveza.

Prema podacima Ministarstva turizma Crne Gore gosti iz inostranstva najvećim delom su bili smešteni u privatnom smeštaju 56%, a u hotelima je zabeleženo 31,5% noćenja. Strani turisti su se u proseku zadržavali oko 6 dana. U istraživanju koje je sprovedla „VISA” – Svetska kompanija za platne usluge, a koje se odnosi na ispitivanje navika stranih turista u Crnoj Gori, došlo se do podataka da se oko 53% turista za letovanje u Crnoj Gori odlučilo zbog preporuke porodice i prijatelja, a 23% upoznavajući se sa ponudom preko interneta, dok je na 11% turista uticaj na odluku o letovanju imala medijska kampanja. 50% inostranih gostiju u Crnoj Gori je letovalo sa porodicom,

a 40% sa društvom. Mlađi gosti su se zadržavali kraće vreme (2–3 dana), i uglavnom su dolazili vikendom, dok je 60% ispitanika izjavilo da planira da ostane 4–10 dana. Analiza je pokazala da je 41,5% turista odgovorilo da planira da dnevno potroši 31–50 eura, 13,5% 16–30 eura, a 17% je planiralo da potroši više od 100 eura.

Udeo Crne Gore u ukupnom međunarodnom turističkom prometu. Crna Gora je u 2006. godini ostvarila turistički promet od 953.928 dolazaka turista i 5.936.270 noćenja, što znači da je učestvovala sa oko 0,71% u ukupnom međunarodnom turističkom prometu (Ministarstvo turizma CG, Bilten br. 57, decembar 2006).

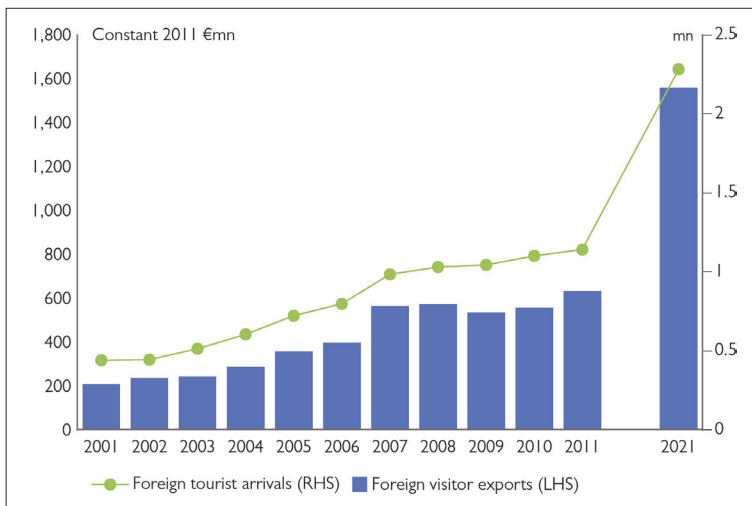
Poređenjem ostvarenog međunarodnog prometa u 2010. godini u pogledu broja noćenja turista – 940 miliona i promet ostvaren u Crnoj Gori iste godine – 7.964.893 noćenja turista, vidi se da je učešće Crne Gore u međunarodnom prometu u 2010. godini bilo 0,85%. Dakle, udeo Crne Gore u međunarodnom turizmu je u periodu od 2006. do 2010. godine porastao sa 0,71 na 0,84%.

5. PROGNOZE KRETANJA TURISTIČKOG PROMETA U CRNOJ GORI U PERIODU OD 2011. DO 2021. GODINE

Turistička privreda u Crnoj Gori tokom poslednje decenije beleži kontinuiran rast kako u broju dolazaka, tako i u broju noćenja domaćih i stranih turista. Ovaj pozitivan trend odražava se i na porast udela turizma u BDP-u i zaposlenosti stanovništva (direktnoj i indirektnoj).

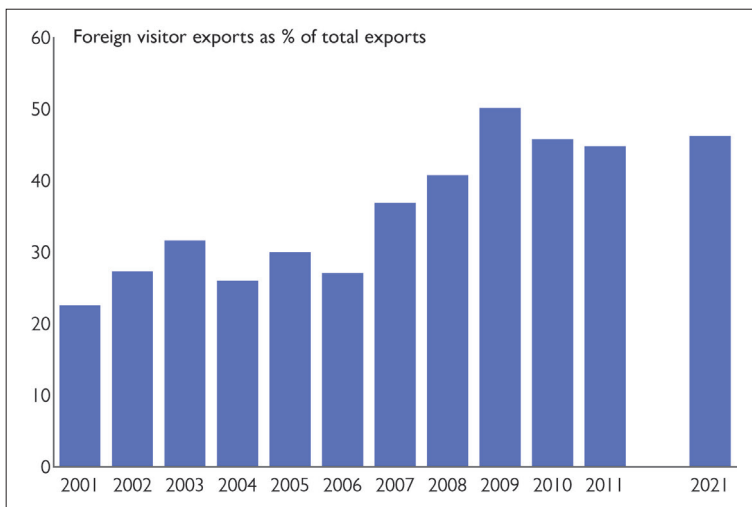
U delu teksta koji sledi prikazani su rezultati istraživanja Svetskog saveta za turizam i putovanja (The World Travel&Tourism Council / WTTC) u pogledu turističkog prometa, izvoza posredstvom turizma (zarade od izvoza po osnovu turizma), učešća sektora putovanja i turizam u BDP-u i zaposlenosti u Crnoj Gori, koji obuhvataju procene za 2011. i očekivanja za 2020. godinu. Date su prognoze Svetske turističke organizacije (UNWTO) u pogledu rasta turističkog prometa do 2020. godine, kao i predviđanja broja noćenja za 2020. godinu prema Master planu (2008).

Prognoze turističkog prometa prema WTTC-u. Prema predviđanjima WTTC-a za sektor putovanja i turizam Crne Gore, procenjuje se da je Crna Gora privukla oko 1,15 miliona međunarodnih turističkih dolazaka (stranih posetilaca koji provode najmanje jednu noć na destinaciji) u 2011. godini, što je proizvelo 633,8 miliona eura zarade od izvoza po osnovu turizma / izvoza posredstvom potrošnje posetilaca (potrošnja stranih posetilaca, uključu-

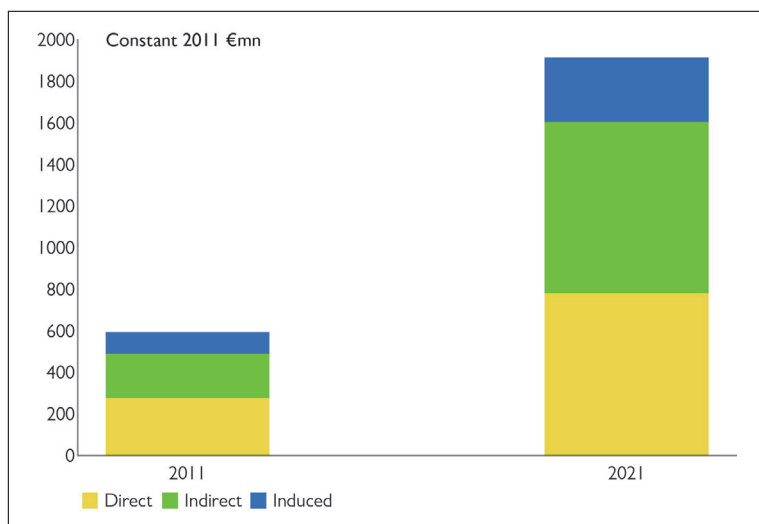
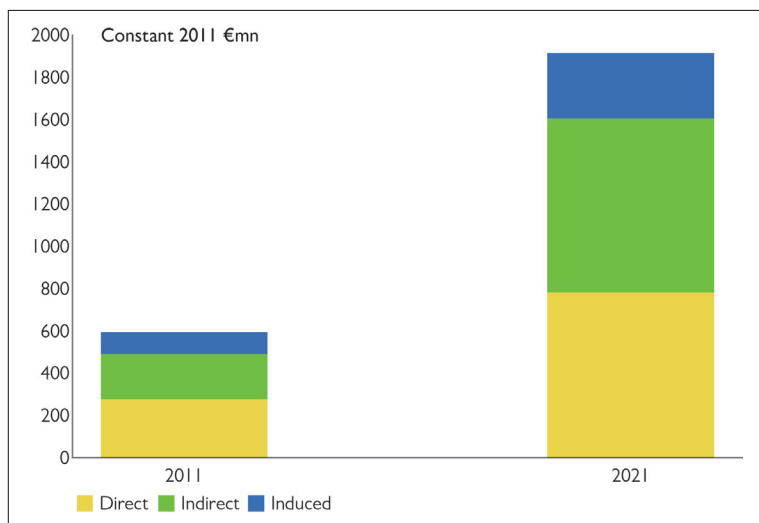

Grafikon 11. Dolasci stranih turista i zarada od izvoza posredstvom potrošnje stranih posetilaca (Izvor: WTTC / Oxford Economics, 2011)

jući troškove transporta) / turističke potrošnje. Do 2021. godine, projektuje se ukupan broj međunarodnih turističkih dolazaka od 2,3 miliona, što predstavlja rast od 7,2% na godišnjem nivou, uz stvaranje potrošnje od 1,558 miliona eura. Rast ukupne turističke tražnje na nivou sveta se za period od 2010.

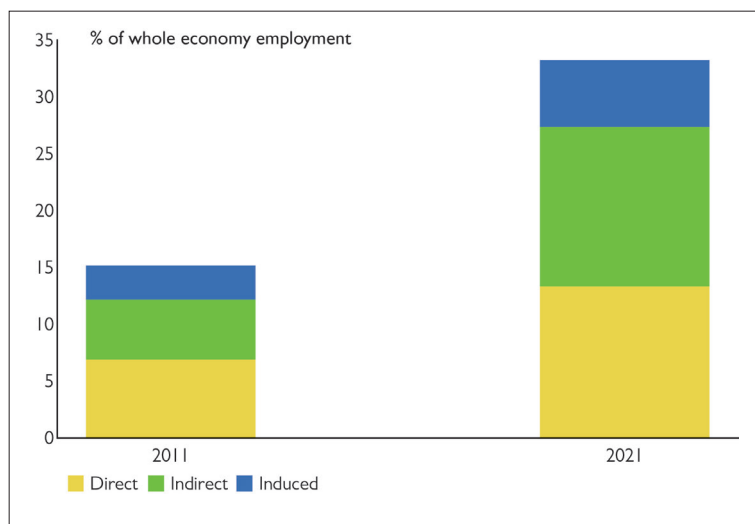
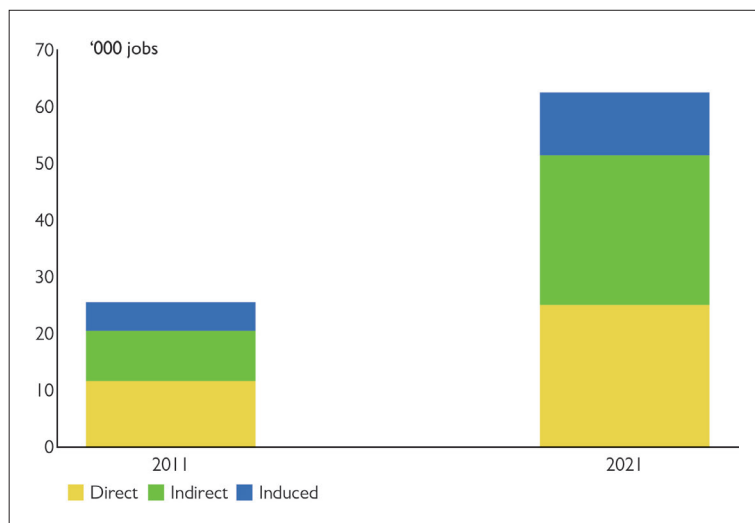
Grafikon 12. Procentualni udeo izvoza posredstvom potrošnje stranih posetilaca (Izvor: WTTC / Oxford Economics, 2011)

Grafikoni 13 i 14. Ukupni doprinos sektora putovanja i turizam BDP-u Crne Gore u 2011. i 2021. godini (Izvor: WTTC / Oxford Economics, 2011)

do 2020. godine projektuje na 4,5% godišnje (prema UNWTO), odnosno 3,3–3,5% prema autorima Unković, Zečević (2011).

Izvoz posredstvom potrošnje (stranih) posetilaca je ključna komponenta direktnog doprinosa sektora putovanja i turizma. Očekuje se da će izvoz posredstvom potrošnje stranih posetilaca koji je proizveo 633,8 miliona eura

Grafikoni 15 i 16. Učešće sektora putovanja i turizam u zaposlenosti u Crnoj Gori u 2011. i 2021. godini (Izvor: WTTC / Oxford Economics, 2011)

(44,8% od ukupnog izvoza) u 2011. rasti po godišnjoj stopi od 9,4% i dostići 1.558,8 miliona eura (46,3%) u 2021. godini. Godišnja stopa rasta na nivou sveta je znatno niža i iznosi 4,3%.

Prema WTTC predviđanjima, procenjuje se da ukupan doprinos sektora putovanja i turizma BDP-u Crne Gore u 2011. godini iznosi oko 593,8 mi-

liona EUR, odnosno 17,2% BDP-a. Prognozira da će u periodu od 2011. do 2021. godine učešće sektora putovanja i turizam u Crnoj Gori u BDP-u godišnje rasti po stopi od 12,4%, u odnosu na samo 4,1% u svetu, odnosno da će 2021. godine dostići procenat od 36,3% BDP-a, što bi predstavljalo iznos od 1,915 miliona eura.

Ukupno učešće sektora turizam i putovanja u zaposlenosti u Crnoj Gori, uključujući poslove indirektno povezane sa turizmom, prognozirano je da raste po godišnjoj stopi od 9,4%, u odnosu na samo 2,2% u svetu. To bi podrazumevalo rast sa 26.000 radnih mesta (15,1% ukupne zaposlenosti) u 2011. godini na 62.000 radnih mesta (33,2%) do 2021. godine (WTTC / Oxford Economics, 2011).

Prognoze Svetske turističke organizacije (WTO) do 2020. godine. WTO za Crnu Goru (u okviru tadašnje SR Jugoslavije) prema Unković, Zečević (2011) predviđa prosečnu godišnju stopu rasta međunarodnog turističkog prometa od 8,4% (u periodu od 1998. do 2020. godine), dok je previđeni rast za Južnu Evropu u celini 1,8% (u periodu od 2000. do 2020. godine). Dakle, u odnosu na sve zemlje Južne Evrope za Crnu Goru (zajedno sa Srbijom) predviđa se najdinamičniji razvoj inostranog turizma. Ovakve prognoze su prihvatljive, ako se imaju u vidu resursi sa kojima raspolažu ove zemlje, relativno nizak nivo razvoja koji je ostvaren zbog delovanja objektivno nepovoljnih uslova i interes koji postoji na međunarodnom turističkom tržištu za korišćenje turističkih mogućnosti ovih turističkih destinacija.

Predviđanja do 2020. godine prema Master planu (2008). Ukoliko bi bila ispunjena predviđanja definisana Master planom crnogorskog turizma, uz dodatnu pretpostavku da se eventualni negativni efekti svetske finansijske krize mogu u razumnom roku prevazići, procenjuje se da bi turisti u Crnoj Gori 2020. godine ostvarili 39.605.000 noćenja, od čega skoro 22 miliona u hotelima i oko 12 miliona u apartmanima za odmor. Kao preduslov tome podrazumeva se realizovanje predviđanja vezanih za rast broja smeštajnih kapaciteta (na 300.000 ležaja) i promenu strukture (na 37% ležaja u hotelima), što je definisano istom strategijom.

Može se nedvosmisleno zaključiti da ove projekcije broja noćenja u 2020. godini pokazuju veliki optimizam koji ispoljavaju eksperati Master plana. Imajući u vidu da se projekcije Master plana u vezi sa povećanjem broja i izmenom strukture smeštajnih kapaciteta, u korist osnovnih u odnosu na komplementarne, nisu ostvarile, nije realno očekivati ni ostvarenje predviđenih pokazatelja u pogledu broja noćenja. Umesto da broj hotelskih objekata, ka-

ko je Master planom predviđeno, raste, velikim brojem neuspješnih privatizacija došlo je do njegovog smanjenja (posebno u opštinama Herceg Novi, Kotor, Ulcinj, Žabljak). Očekuje se da će uskoro doći do ponovnog revidiranja Master plana, odnosno njegove verzije inovirane 2008, u skladu sa petogodišnjim prilagođavanjem strateških dokumenata realnoj situaciji.

6. ZAKLJUČAK

Analizirajući kretanje turističkog prometa u periodu od 1980. godine do danas, uočava se da su poremećaji u njegovom uzlaznom toku uslovljeni kako ekonomskim tako i vanekonomskim faktorima: prirodnim katastrofama, ratovima u okruženju, sankcijama Međunarodne zajednice, NATO udarima i najnovijim – finansijskom i globalnom ekonomskom krizom.

Kako bi se na pravi način iskoristila velika razvojna šansa Crne Gore koja leži u intenzivnijem razvoju turizma, neophodno je preduzeti brojne korake:

1) podizati nivo turističke kulture lokalnog stanovništva i njihove svesti o značaju turizma kao privredne grane;

2) posebnu pažnju posvetiti obrazovanju kadrova u oblasti turizma, kroz akademske, ali pre svega kroz primenjene studije turizma i hotelijerstva;

3) kreirati adekvatnu marketinšku strategiju intenzivnijeg promovisanja u zemlji, a posebno u inostranstvu;

4) koristiti savremene mere turističke politike kako bi se što bolje pozicionirala na turističkom tržištu i na bazi toga ostvarila značajan prihod;

5) sprečavati dalju preteranu i neplansku izgradnju koja u velikoj meri dovodi do devastacije i degradacije prostora;

6) kontinuirano vršiti istraživanja tržišta i pratiti savremene turističke trendove na globalnom nivou;

7) unaprediti kvalitet smeštajnih kapaciteta i saobraćajne infrastrukture;

8) kreirati heterogen, kvalitetan proizvod koji će privući turiste tokom čitave godine i

9) povećati ulogu nadležnih državnih organa u rešavanju problema koji se tiču razvoja turizma.

Kao zemlja koja raspolaže kvalitetnim turističkim resursima, kako prirodnim tako i antropogenim, Crna Gora neizostavno mora iskoristiti taj potencijal u cilju intenzivnijeg razvoja turizma: povećanja turističkog prometa, broja dolazaka i noćenja domaćih i stranih turista, produžetka njihove prosečne dužine boravka, ravnomernije raspodele turističkog prometa tokom godine i prema vrstama smeštajnih kapaciteta. Željena pozicija Crne Gore kao

razvijene turističke destinacije, koja će imati dobar položaj na domaćem, regionalnom i međunarodnom turističkom tržištu, može se dostići samo plan-
skim razvojem turizma, koji bi podrazumevao zajednički rad nadležnih dr-
žavnih organa, naučnoobrazovnih institucija, kao i lokalnog stanovništva i
samih turista.

LITERATURA

- [1] Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine Crne Gore (2008). Strategija razvoja turizma Crne Gore do 2020. godine, Master plan – inovirani tekst, Podgorica, Vladina kancelarija za štampanje.
- [2] Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine Crne Gore (2006). Podgorica, Bilten br. 57.
- [3] Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine Crne Gore (2007). Podgorica, Bilten br. 59.
- [4] Republički zavod za statistiku Republike Crne Gore, Izveštaji.
- [5] Đurašević, S. (2009). *Turistička putovanja*. Podgorica: CID.
- [6] Stranjančević, A. (2012): *Razvoj sportsko-rekreativnog turizma na Crnogorskom primorju*, doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad.
- [7] Stranjancevic, A., Kovacevic, B. (2012): „Human resources in sports and recreational tourism in Montenegro Coast: situation and perspectives”, *Journal of the Geographical Institute „Jovan Cvijić” of SASA* (Serbian Academy of Sciences and Arts), Belgrade.
- [8] Unković, S., Zečević, B. (2011): *Ekonomika turizma*, dvadeset drugo izdanje, Ekonomski fakultet, Beograd.
- [9] Unković, S., Čačić, K., Bakić, O. (2002): *Savremena kretanja na turističkom tržištu*, Ekonomski fakultet, Beograd.
- [10] WTO-TOURISM2020 Vision i „Updated Executive Summary” 2000 Edition.
- [11] WTO „Tourism Market Trends, 2000 Edition”.
- [12] WTTC / Oxford Economics, Crna Gora, 2011.